

Бійчук Галина Леонідівна,
кандидат педагогічних наук,
старший науковий співробітник відділу навчання
української мови та літератури
Інституту педагогіки НАПН України,
e-mail: halyna.bijchuk@gmail.com

**ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ЕСТЕТИЧНОГО
ВИХОВАННЯ УЧНІВ ЗАСОБАМИ МИСТЕЦТВА
СЛОВА В ПЕДАГОГІЧНІЙ СПАДЩИНІ
Н. Й. ВОЛОШИНОЇ**

Ключові слова: естетичне виховання, естетична культура, естетична потреба, компетентісно орієнтоване навчання, урок української літератури.

Теоретичні основи естетичного виховання учнів науково обґрунтовано в педагогічній спадщині Н. Волошиної. Психолого-педагогічні дослідження вченої засвідчують, що естетичне виховання не завжди створює умови для підвищення художнього творчого потенціалу учнів. В умовах особистісно орієнтованого й компетентісного навчання зростає потреба в якісному естетичному вихованні особистості й посиленні його результативності. Набувають особливого значення такі теоретичні категорії, як «естетична насолода», «естетична культура», «естетична потреба», «естетична діяльність». Як зазначає Н. Волошина «однією з важливих умов багатства

естетичних потреб, внутрішніх почуттів та переживань є інтелектуальний розвиток людини» [1].

Проблема естетичного виховання школярів засобами художньої літератури ґрунтується на фундаментальному вивченні питань естетичного ставлення людини до навколишньої дійсності (Ю. Борєв, О. Буров, І. Зазюн, М. Каган, Є. Квятковський, Б. Лигачов та ін.); розкриття проявів почуттів (П. Симонов, П. Якобсон); психології здібностей і організації творчої діяльності людини (Є. Ігнат'єв, Г. Костюк); формування здібностей і духовного світу особистості (Б. Анан'єв, І. Бех, С. Рубінштейн); етнопсихології української душі (М. Костомаров, Д. Чижевський) та ін. Проблемі естетичного виховання школярів присвячено монографічні й науково-методичні розробки, навчальні програми, підручники, посібники, статті Н. Волошиної.

Літературознавці, психологи, методисти, які досліджують процес сприймання творів мистецтва, підкреслюють невіддільність виховної функції мистецтва від його художнього впливу. Науковець-методист Н. Волошина зауважує, що під час розробки теоретичних засад естетичного виховання школярів важливо спиратися на праці психологів, методистів, педагогів, естетиків, літературознавців, які досліджували вплив художньої літератури на формування національної самосвідомості й естетичної культури учня-читача, естетичних понять, естетичного ідеалу, шляхів розвитку естетичних почуттів [1].

Ретроспектива проблеми дослідження дає підстави стверджувати, що «в процесі вивчення художніх творів

письменника в загальних середніх закладах освіти наголошувалося не стільки на художньо-естетичних цінностях мистецтва слова, скільки на політичних аспектах. Спрощувався чи нехтувався глибокий загальнолюдський зміст літератури, її естетична функція. Такий підхід значною мірою зумовлювався пріоритетом класових цінностей над загальнолюдськими й національними. Література часто уподібнювалася до художньої ілюстрації, політичних ідей, лозунгів» [1, с. 11].

Зміна методології пізнання дійсності й філософії освіти, посилення виховної ролі мистецтва слова вимагає нових підходів до естетичних функцій художніх творів. Література завжди відгукувалася на гострі проблеми часу, адже вона є совістю народу, дзеркалом його історії, джерелом духовності.

Як стверджує Н. Волошина, «вивчення української літератури в середніх загальноосвітніх закладах буде результативним, якщо забезпечить ефективність її впливу на естетичне виховання учнів, якщо зміст цього курсу буде сприйматися як вид мистецтва, де наголошуватиметься на естетичних функціях навчання, а в основу естетичного буде закладено формування понять про національні й загальнолюдські цінності» [1].

У процесі компетентісно орієнтованого навчання української літератури доцільно моделювати навчальні ситуації, які сприяють виявленню творчих здібностей учнів, створюють емоційне тло, є ґрунтом для впровадження найновіших методів, прийомів викладання: бесіда з елементами лекції, мультимедійна презентація, майстер-клас,

проектна діяльність, подорож у віртуальний музей письменника та ін. Естетично розвинений читач повинен володіти вміннями діалогічного прочитання художнього твору: первинне сприйняття, рефлексія. Проте вчитель-словесник не розповідає про авторський твір, а навчає дітей читати й вибудовувати інформацію. Саме на основі діалогу школярі з'ясовують задум автора художнього твору.

Важливе значення в процесі сприймання творів мистецтва, зауважує Н. Волошина, має їх вплив на надсвідомість людини, що передбачає співтворчість суб'єкта. Мистецтво слова дає змогу побачити навколишнє очима художника, зіставляти своє сприймання зі сприйманням іншої людини, заглибитися в його внутрішній світ. Воно є різновидом пізнання дійсності. Тут бачимо пізнавальну функцію співчуття, співпереживання.

Відображена в художньому творі інформація не лише задовольняє відповідні потреби людини, а й пробуджує, формує їх. У цьому виявляється виховна функція мистецтва слова, його здатність збагачувати, розширювати й підносити сферу людських потреб, а емоції, які їх супроводжують, є доказом наявності чи відсутності цих потреб, але не самоціллю художнього впливу. Однак якщо навчання спрямоване лише на свідомість учня, то виховання (як і мистецтво) покликане впливати на підсвідомість і надсвідомість реципієнта. Водночас «у процесі виховання незрівнянно більша, ніж під час навчання, індивідуалізація виховного впливу. Тому естетичне виховання розглядаємо як особистісно орієнтовану творчість учня-читача» [1, с. 15].

Особистісно зорієнтований підхід забезпечує оптимальні умови для різнобічного розвитку кожного учня, ствердження його самотності, віднайдення цінностей, усвідомлення смислів навчальної, у тому числі читацької, діяльності, свого життя загалом та ін.

Звернення до *культурологічного підходу* обумовлене специфікою предмета літератури й забезпечує формування учня як суб'єкта культури, його національну самоідентифікацію. Компетентний учень-читач здатний працювати з творами різних жанрів і естетичних систем – інтерпретувати, уявляти й переживати прочитане, критично й рефлексійно мислити, вести діалог із текстом, знаходити авторські й творити власні смисли, відчувати естетичну насолоду від мистецтва художнього слова й розвивати в собі потребу в активному читанні [4].

Література

1. Волошина Н. Й. З теоретичних засад естетичного виховання учнів засобами мистецтва слова. *Педагогіка і психологія*. 1996. № 3. С. 8–18.
2. Волошина Н. Наукові основи методики літератури : навч.-метод. посіб. Київ : Ленвіт, 2002. 344 с.
3. Зазюн І. А. Культура і культурна політика. *Рідна школа*. 1994. № 12.
4. Фасоля А. М. Компетентнісно зорієнтовані завдання: проблеми термінології, типології, створення. *Дивослово*. 2014. № 9. С. 15–21.